

30.1.2015

Dnro 70/4/14

Ratkaisija: Oikeusasiamies Petri Jääskeläinen

Esittelijä: Oikeusasiamiehensihteeri Iisa Suhonen

POTILAAN ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUTTA EI VOI SIVUUTTA A KIELIONGELMILLA

1

KANTELU

Kantelija arvosteli 3.1.2014 päivätyssä kirjeessään Helsingin kaupungin erään ala-asteen kouluterveydenhuollon menettelyä lapsensa asiassa. Kantelijan mukaan hänen lapselleen oli toukokuussa 2012 tilattu ilman huoltajalta pyydettyä lupaa ja suostumusta laboratoriotutkimuksia ja keuhkoröntgentutkimus. Kirjoituksen mukaan terveydenhoitaja perusteli kantelijalle näitä tutkimuksia 7.5.2012 päivätyssä kirjeessä sanoin ”julkisen terveydenhuollon puolella otamme maahanmuuttajista myös laboratoriotutkimuksia ja keuhkoröntgenin”. Kantelijan mielestä laboratoriolähetteet ja luvaton omavaltaisen toiminta asiassa on ollut hyvin loukkaavaa hänelle sekä loukannut kantelijan hänen lapsensa oikeuksia. Kantelija kummeksui lisäksi sitä, että terveeksi todetulle lapselle tilattiin suuri määrä tutkimuksia. Tästä osoituksena kirjoitukseen oli liitetty kantelijan poikaa koskeva tuloste yksityisen lääkäriaseman sähköisestä potilastietojärjestelmästä. Kirjoituksessa todetaan lopuksi, että asiaan liittyvän etnisen syrjintäepäilyn johdosta asia on annettu myös vähemmistövaltuutetun tutkittavaksi mahdollisena syrjintänä. Tästä huolimatta kantelija halusi, että oikeusasiamies arvioi toiminnan lainmukaisuutta siltä osin, kuin vähemmistövaltuutetulla ei ole toimivaltaa.

- - -

3

RATKAISU

3.1

Vähemmistövaltuutetun lausunto syrjintäepäilyä koskevassa asiassa

Vähemmistövaltuutettu on 24.1.2014 antanut kantelijan lapsen asiassa lausunnon, joka koski epäilyä erilaisesta kohtelusta kouluterveydenhuollossa etnisen alkuperän johdosta. Arviossaan valtuutettu päätyi siihen, ettei kyse ollut yhdenvertaisuuslain 6 §:ssä kielletystä välittömästä syrjinnästä, koska erilainen kohtelu ei ole johtunut kantelijan tai tämän lapsen etnisestä taustasta. Erilaisen kohtelun taustalla on ollut lähtömaa eli se mistä henkilö on Suomeen muuttanut. Vastaava kohtelu olisi kohdistettu myös esimerkiksi kantelijan lähtömaassa pidempään asuneeseen suomalaista syntyperää olevaan henkilöön. Helsingin kaupungin ohjeistuksessa maahanmuuttajien terveystarkastuksista todetaan, että maahanmuuttajille suositellaan STM:n ohjeistuksen mukaisen maalistan mukaista infektio tautien seulontaa ja rokotusohjelmaa. Kantelijan lapsen lähetteessä listatut laboratoriotestit ovat yhtenevät ohjeistuksen kanssa.

Välillisen syrjinnän osalta lausunnossa todetaan, että kantelijan lähtömaasta muuttavat koululaiset asetetaan kouluterveydenpalvelujen piirissä eriarvoiseen asemaan, koska heille suositellaan toimenpiteitä, joita ei suositella muille koululaisille. Täten etnisesti tästä maasta muuttavat koululaiset saatetaan kouluterveydenhuollossa eriarvoiseen asemaan. Vähemmistövaltuutetun näkemyksen mukaan kouluterveydenhuollossa noudatettavalla käytännöllä on kuitenkin hyväksyttävä tavoite eli infektio- ja tartuntatauti-ehkäisy ja tartuntaketjujen katkaiseminen. Lisäksi kokonaisuutena arvioiden käytäntö, jossa kouluterveydenhuollossa suositellaan Suomeen muuttaneille koululaisille sellaisia toimenpiteitä, jotka ovat perusteltuja heidän lähtömaassansa vallitsevien olosuhteiden takia, on tarpeellinen, koska tavoitteen saavuttamiseksi on tärkeää, että kattavuus on suuri. Valtuutettu ei myöskään nähnyt asianmukaisuuden kannalta ongelmallisena sitä, että tiettyjä lähtömaahan perusteella määrättyjä toimenpiteitä suositellaan Suomeen muuttaneille koululaisille.

Lausuntonaan vähemmistövaltuutettu totesi, ettei kantelijaa tai hänen lastaansa ole kohdeltu yhdenvertaisuuslain syrjintäkiellon vastaisesti. Tapauksen myötä nousi kuitenkin esiin sellaisia menettelytapoihin liittyviä seikkoja, joihin valtuutetun mukaan olisi hyvä kiinnittää toimijoiden huomio esimerkiksi ohjeistuksen muodossa. Vähemmistövaltuutetun näkemyksen mukaan kouluterveydenhoitajan kantelijalle lähettämässä kirjeessä ei ole mitään suoranaisesti epäasiallista tai virheellistä. Samalla kuitenkin valtuutettu pystyi ymmärtämään kantelijan reaktion, sillä kirjeessä ei kerrota perusteluja sille, miksi julkisen terveydenhuollon puolella suositellaan maahan muuttaneelle koululaiselle sellaisia toimenpiteitä, jotka näyttävät maallikolle päällisin puolin kyseenalaisina. Tämä puute oli valtuutetun mielestä omiaan herättämään kysymyksiä siitä, mitkä ovat tosiasialliset syyt toimenpiteille. Kirjeessä ei myöskään todeta ilmeisen selkeästi, että kyseessä on vapaaehtoisuuteen perustuva suositus. Ilman asian tarkempaa selvitystä pelkkä tiedoksi- ja valmiista läheteistä laboratoriotesteihin antaa valtuutetun mielestä sellaisen kuvan, että testit ovat enemmän pakollisia kuin vapaaehtoisia.

3.2

Oikeusasiamiehelle annettu lausunto ja selvitys

Helsingin kaupungin sosiaali- ja terveystieteiden keskuslaitos esittää lausunnossaan pahoittelun siitä, että kantelija on kokenut tullessaan loukatuksi ja että menettely on herättänyt hänessä epäilyjä etniseen alkuperään perustuvasta syrjinnästä kouluterveydenhoitajan kirjeen perusteella. Lausunnossa pahoitellaan myös sitä, että kouluterveydenhoitajan kirjeestä on aiheutunut kantelijalle mielipahaa. Näiltä osin lausunnossa viitataan vähemmistövaltuutetun lausunnossa esitettyyn käsitykseen siitä, että kantelijaa tai tämän lasta ei ole kohdeltu yhdenvertaisuuslain syrjintäkiellon vastaisesti.

Oikeusasiamiehen pyytämänä selvityksenä sosiaali- ja terveystieteiden keskuslaitoksesta todetaan, että kantelijan lapselle tehtäväksi suunnitellut tutkimukset perustuivat muun muassa terveydenhuoltolain 16 §:ssä kunnalle säädettyyn velvoitteeseen kouluterveydenhuollon järjestämisestä sekä Helsingin kaupungin 15.12.2010 päivitettyyn ohjeeseen "Maahanmuuttajien terveystarkastukset", joka on hyväksytty terveysasemien johtoryhmän kokouksessa. Ohje perustuu sosiaali- ja terveystieteiden keskuslaitoksen ohjeeseen "Pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden infektio-ongelmien ehkäisy". Helsingin kaupungin ohjeessa muille maahanmuuttajille kuin pakolaisille ja turvapaikanhakijoille suositellaan tehtäväksi sosiaali- ja terveystieteiden keskuslaitoksen ohjeistukseen perustuvaa maalistan mukaista infektio- ja tartuntatauti-ehkäisyä ja rokotusohjelmaa. Kouluterveydenhoitaja ja koululääkäri ovat selvityksen mukaan noudattaneet em. ohjeistusta antaessaan kantelijan lapselle lähetteen infektio- ja tartuntatauti-ehkäisyä koskevan tarpeellisiin laboratoriotutkimuksiin ja röntgentutkimukseen. Selvityksessä todetaan, että ohje ei ole ristiriidassa tartuntatautilainsäädännössä hyväksytyyn tavoitteeseen nähden, jonka

mukaan infektio-tautien seulonnan tavoitteena on suojata seulonnan kohteena olevan henkilön omaa terveyttä ja katkaista tartuntaketjut, jolloin myös kantaväestöä suojellaan tartunnoilta.

Oikeusasiamiehen esittämään kysymykseen siitä, onko kantelijaa informoitu siitä, mitä tutkimuksia hänen lapselleen on suunniteltu tehtäväksi eli mitä sairauksia on ollut tarkoitus seuloa, selvityksessä todetaan, että kantelijan lapsen vanhemmat eivät ole saaneet selvitystä siitä, mitä sairauksia laboratoriotutkimuksilla ja keuhkoröntgentutkimuksella aiottiin selvittää. He ovat kuitenkin saaneet terveydenhoitajan kantelijalle lähettämässä 7.5.2012 päivätyssä kirjeessä informaation siitä, mitä tutkimuksia lapselle oltiin tekemässä. Lausunnossa todetaan, että informoinnin viivästyminen on seurausta kommunikaatiovaikeuksista, joita kielitaidon puutteet ovat aiheuttaneet, sillä kantelija ja hänen lapsensa eivät potilaskertomusmerkintöjen mukaan osaa suomen tai ruotsin kieltä. Lisäksi 16.4.2012 pidettäväksi suunniteltu lääkärint vastaanotto ei koskaan toteutunut, koska kantelija oli selvityksen mukaan perunut lääkärikäynnille varatun vastaanottoajan. Mikäli vastaanottoa ei olisi peruttu, vastaanotolla olisi voitu antaa vanhemmille yksilöidympi selvitys siitä mitä tutkimuksia suunniteltiin ja mitä sairauksia oli tarkoitus seuloa. Selvityksen antamisessa olisi tarvittaessa käytetty tulkia, jonka avulla selvitys olisi voitu tulkata vanhempien ymmärtämälle kielelle.

Lausunnossa todetaan edelleen, että kantelijan lapsen vanhemmilta ei ole pyydetty erillistä suostumusta kyseisten tutkimusten tekemiseen kommunikaatiovaikeuksista johtuen, koska vanhemmat eivät ymmärtäneet sosiaali- ja terveystieteiden asiointikielillä käytettyjä suomen tai ruotsin kieltä. Suostumus olisi voitu pyytää lääkärin vastaanotolla, jos aikaa ei olisi peruttu. Lääkärin vastaanotolla kouluterveydenhuolto olisi antanut vanhemmille suostumusta varten asianmukaisen selvityksen tutkimusten vapaaehtoisuudesta ja siitä, millaisin menetelmin a.o. sairauksia aiottiin seuloa, ennen suostumuksen antamista, tarvittaessa tulkin avustamana.

Sosiaali- ja terveystieteiden virasto toteaa lopuksi, että käytettävissä olevasta selvityksestä ei ilmene, oliko kantelijalle luovutettu suostumuslomake ja siihen liittyvä tiedote, jossa mainitaan tutkimusten vapaaehtoisuudesta ja muista tarvittavista tiedoista tutkimuksiin liittyen. Ne on laadittu suomen ja ruotsin kielellä, joten jos kantelija on saanut nämä asiakirjat tiedokseen, niiden sisältö on saattanut jäädä hänelle epäselväksi puuttuvan suomen ja ruotsin kielen taidon vuoksi.

Sosiaali- ja terveystieteiden virasto ei ole toimittanut erillistä selvitystä koululääkäriltä tai kouluterveydenhoitajalta, joiden menettelystä on ollut kysymys. Johtajalääkärin ja kouluterveydenhuollon päällikön yhteisessä selvityksessä todetaan, että sekä koululääkäri että kouluterveydenhoitaja ovat jääneet eläkkeelle ja että molempia on kuultu puhelimitse 28.5.2014. Selvityksessä todetaan, että terveydenhoitaja ei muistanut enää kantelijan lasta eikä siten pystynyt sanomaan, onko vanhemmille suullisesti tai kirjallisesti ilmaistu tutkimusten vapaaehtoisuus tai pyydetty suostumus tutkimusten tekoon. Koulun arkistosta ei myöskään löytynyt suostumuslomaketta. Myöskään koululääkäri ei muistanut kantelijan lasta eikä sitä, oliko hän saanut tiedon terveydenhoitajalta, että lasta tai äitiä olisi informoitu tutkimusten vapaaehtoisuudesta. Terveydenhoitaja tai koululääkäri eivät ole henkilökohtaisesti tavanneet kantelijaa tai tämän puolisoaan. Koululääkäri on arvellut tehneensä laboratorio- ja röntgenlähetteen 7.5.2012 sen vuoksi, koska yksityislääkärikäynnin (17.4.2012) koululle toimitetussa tekstissä ei ole mainintaa, että nämä olisi tehty.

3.3

Kantelijan vastine annettuun selvitykseen

Vastineessa todetaan, että – toisin kuin sosiaali- ja terveystieteiden virasto yrittää esittää ja vähätellä loukatuksi kokemisen perusteita – kantelija kokee kaikilta osin kouluterveydenhuollon toiminnan asiassa itseään ja lastaan loukkaavana (ei vain sitä, että laboratoriotesteihin on

sisällytetty HIV- ja syfilistestit). Olennaisimpana perusteena tälle on se, että lapsen vanhemmilta ei ole pyydetty minkäänlaista lupaa tai suostumusta kouluterveydenhuollon puolelta kantelijan lapselle tilatuille tutkimuksille. Lapsen vanhempia ei ole myöskään kouluterveydenhuollon puolelta informoitu millään tavoin, mitä laboratoriotutkimuksia tilatut tutkimukset ovat olleet. Kantelijalle selvisi vasta hänen käydessään HUS laboratoriossa, mitä tutkimuksia tilatut tutkimukset olivat. Hän koki asian loukkaavana myös siitä syystä, että kouluterveydenhuollolle oli toimitettu juuri yksityisen lääkäriaseman lastenlääkäriin ja terveydenhoitajan lausunnot siitä, että kantelijan lapsi oli täysin terve. Kantelijan mielestä määrätyille tutkimuksille ei ollut olemassa mitään lääketieteellisiä tai kliinisiä perusteita.

Vastineessa todetaan, että sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus on perustellut pyydettyjä tutkimuksia myös sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen ohjeistuksella, joka koskee pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden terveystarkastuksia. Kantelijan lapsi ei kuulu kumpaankaan ryhmään, minkä vuoksi ohjeistus ei ole edes tarkoitettu koskemaan häntä. Kantelijan lapsi on saapunut maahan oleskeluluvalla, jonka perusteena on ollut lapsen vanhemman solmima avioliitto Suomen kansalaisen kanssa. Vaikka kaupungin ohjeistuksiin kuuluisikin suosituksena maalistan mukaiset testaukset muille maahanmuuttajille, ei se eivätkä muutkaan ohjeet ja säädökset anna kantelijan mukaan kouluterveydenhuollolle lupaa tilata tutkimuksia ilman huoltajan suostumusta. Kouluterveydenhuollon toiminta asiassa on ollut epäasiallista tältä osin. Kantelijan mukaan kaupungin terveydenhuolto ei myöskään noudata kyseistä ohjeistusta johdonmukaisesti, koska kantelijan ja hänen puolisonsa tiedossa on, että kyseisiä testejä ei ole pyydetty tai tilattu monille vastaavassa tilanteessa maahan saapuneille tai muuten pitkän ajan kyseisessä tai vastaavissa maissa oleskelleiden lapsille.

Kantelijan mukaan sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen lausunnon tekee kokonaan naurettavaksi ja vastuuta pakoilevaksi siinä esitetty peruste sille, miksi vanhemmilta ei ole pyydetty lupaa tilatuille tutkimuksille ja että tämä johtuisi siitä, etteivät vanhemmat ymmärtäneet suomen tai ruotsin kieltä. Peruste on kantelijan mukaan mieletön, koska lapsen toinen vanhempi on suomalainen ja suomenkielinen, jolla on kaksi ylempää korkeakoulututkintoa – joten on selvää, että mitään kommunikaatiovaikeuksia kielen suhteen ei ole koskaan ollutkaan. Vastineessa epäillään, että asiassa ei ole tosiasiallisesti haluttukaan asioida vanhempien suuntaan. Kantelijan mukaan tulee huomioida, että kouluterveydenhoitajan ilmoitus tilatuista tutkimuksista ja muistutuskirje asiaan liittyen olivat kirjoitetut suomen kielellä. Lapsen suomalainen vanhempi oli myös kerran soittanut kouluterveydenhoitajalle ilmoittaen, ettei pääse kouluterveydenhoitoon. Tämä tieto on todettu myös selvityksessä. Koska kyseinen keskustelu käytiin suomen kielellä, oli kouluterveydenhoitajalla varmuudella tieto siitä, että lapsen kodin suuntaan voidaan asioida myös suomen kielellä halutessa. Myöskään kantelijan osalta ei ole ilmennyt kommunikaatiovaikeuksia – hän on kyennyt ongelmitta asioimaan englannin kielellä kouluterveydenhuollon kanssa ja mm. peruuttanut lapsensa tarkastuksen sen johdosta, että lapsi oli joutunut jäämään kotiin sairastuttuaan. Tämäkin keskustelu ilmenee sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen selvityksestä.

Vastineessa kiistetään, että mitään suostumuslomaketta olisi koskaan annettu tai lähetetty huoltajalle. Jos sellainen olisi annettu tai lähetetty, eikä sitä olisi palautettu, ei kantelijan mukaan kouluterveydenhuolto olisi tilannut mitään tutkimuksia. Mutta koska kouluterveydenhuolto oli piittaamaton sen pyytämiseksi, se meni tilaamaan tutkimukset suostumuksesta riippumatta. Tätä tukee myös se, että kouluterveydenhuollolla ei ole näyttää dokumenttia muistutuskirjeestä, jolla olisi pyydetty suostumuskirjeen palauttamista, jos tällainen olisi oikeasti annettu tai lähetetty. Tästä olisi tullut tehdä merkintä potilasasiakirjoihin.

3.4

Kantelijan lapselle suunnitellut tutkimukset ja niiden perusteltavuus

Annetun selvityksen mukaan henkilöstöä on ohjeistettu noudattamaan Helsingin kaupungin koulu- ja opiskeluterveydenhuollon terveystarkastusohjelmaa sekä huomioimaan Helsingin kaupungin sisäiset sopimukset maahantulotarkastuksista silloin kun oppilas on pakolainen, turvapaikanhakija tai muu maahanmuuttaja. Kantelijan lapselle määrätyt tutkimukset ovat perustuneet Helsingin kaupungin ohjeeseen maahanmuuttajien terveystarkastuksista 15.12.2010. Tämä ohje on puolestaan tehty STM:n ohjeeseen perustuen. Helsingin kaupungin ohjeessa muille maahanmuuttajille kuin pakolaisille ja turvapaikanhakijoille suositellaan ministeriön ohjeistukseen perustuvaa maalistan mukaista infektio- ja rokotusohjelmaa.

Totean, että kantelijan lapselle on suunniteltu tutkimuksia sillä perusteella, että hän on ollut maahanmuuttaja, ei sen vuoksi, että hän olisi turvapaikanhakija tai pakolainen. Se seikka, että Helsingin kaupungin oma ohjeistus maahanmuuttajien terveystarkastuksesta perustuu ministeriön ohjeistukseen pakolaisten ja turvapaikan infektio-ongelmien ehkäisystä, ei vaikuta asiaan. Käsitykseni mukaan kantelija ei sinänsä vastusta sitä, että maahanmuuttajille tarjotaan terveystarkastuksia. Sen sijaan hänen mielestään tutkimuksille ei ole ollut lääketieteellisiä perusteita. Tätä hän on perustellut sillä, että lapsi oli todettu yksityisellä lääkäriasemalla terveeksi huhtikuussa 2012 ja että nämä tiedot ovat olleet kouluterveydenhuollon käytettävissä.

Tänne toimitetusta yksityisen lääkäriaseman sähköisen potilastietojärjestelmän tulosteesta ilmenee, että kantelijan lapsi on käynyt yksityisellä lääkäriasemalla 17.4.2012 lääkärin terveystarkastuksessa ja 20.4.2012 lastenneuvolakäynnillä terveydenhoitajalla. Tuolloin hänelle on tehty kliinisiä – kuten kuulon ja näön – tutkimuksia. Rokotusten on todettu olevan kunnossa. Lääkäri on kirjannut tietoihin lapsen olevan terve. Merkinnoista ei ilmene, että näillä käynneillä lapselle olisi määrätty laboratorio- tai kuvantamistutkimuksia.

Olen samaa mieltä kantelijan kanssa siitä, että lääketieteellisiä tutkimuksia ei tule tehdä tarpeettomasti. Totean myös, että laillisuusvalvojana minulla on hyvin rajalliset mahdollisuudet tehdä lääketieteellisiä arvioita. Tästä huolimatta näyttäisi siltä, että kantelijan lapsen kohdalla hänelle suunnitellut tutkimukset eivät selvityksen perusteella arvioituna vaikuttaisi olleen lääketieteellisesti perustelemattomia. Käsitykseni mukaan yksityisellä lääkäriasemalla tehdyillä tarkastuksilla ei voitane poissulkea täysin niitä infektio- ja kuvantamistutkimuksia, joita suositellaan maahanmuuttajille tehtävillä laboratorio- ja kuvantamistutkimuksilla. Tähän viittäisi myös koululääkärin puhelimitse antama selvitys siitä, miksi hän on määrännyt lapselle tutkimuksia.

3.5

Potilaan tiedonsaanti ja tietoon perustuva suostumus

3.5.1

Potilaan itsemääräämisoikeudesta ja tietoisesta suostumuksesta

Perustuslain 7 §:n mukaan jokaisella on oikeus henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Perusoikeusuudistusta koskevan hallituksen esityksen mukaan itsemääräämisoikeus sisältyy henkilökohtaiseen vapauteen. Henkilökohtainen vapaus on "yleisperusoikeus, joka suojaa ihmisen fyysisen vapauden ohella myös hänen tahdonvapauttaan ja itsemääräämisoikeuttaan" (HE 309/1993).

Terveystieteiden ammattihenkilöistä annetun lain (559/1994) 22 §:ssä säädettyä lääkärin kliinistä autonomiaa - eli potilaan lääketieteellisestä tutkimuksesta, taudinmäärityksestä ja siihen liittyvästä hoidosta päättämistä - rajoittaa potilaan itsemääräämisoikeuden periaate.

Potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (785/1992, potilaslaki) mukaan potilasta on hoidettava yhteisymmärryksessä hänen kanssaan (6 §:n 1 mom.). Potilaslakia koskevassa hallituksen esityksessä todetaan, että säännöksen tarkoituksena on asettaa itsemääräämisperiaatteen mukaisesti potilaan suostumus hoidon luvallisuuden edellytykseksi (HE 185/1991).

Tämä potilaslain lähtökohta tarkoittaa tietoon perustuvan suostumuksen (informed consent) periaatetta. Periaatteen mukaan pätevältä suostumukselta edellytetään, että suostumuksen antajalle on annettu riittävästi tietoa, suostumuksen antaja on ymmärtänyt saamansa tiedon, suostumuksen antaja on antanut suostumuksensa vapaaehtoisesti ja että suostumuksen antajalla on ollut kyky suostumuksen antamiseen.

Tietoon perustuvan suostumuksen periaate edellyttää ensinnäkin riittävän tiedon antamista potilaalle. Potilaan tiedonsaantioikeudesta säädetään potilaslain 5 §:ssä. Säännös on lain esitöiden mukaan välittömässä yhteydessä 6 §:ssä säänneltyyn potilaan itsemääräämisoikeuteen. Tiedot ovat potilaalle tarpeen, jotta hän voisi harkita hoitoon suostumisestaan. Potilaalle annettavat tiedot täsmennetään laissa selvitykseksi "hänen terveydentilastaan, hoidon merkityksestä, eri hoitovaihtoehdoista ja niiden vaikutuksista sekä muista hänen hoitoonsa liittyvistä seikoista, joilla on merkitystä päätettäessä hänen hoitamisestaan". Potilaan tiedonsaantioikeudella on olennainen merkitys avoimuuden ja luottamuksellisuuden edistäjänä potilaan ja terveydenhuollon ammattihenkilöiden välisessä suhteessa. Informaation laajuutta ja sisältöä on arvioitava kunkin potilaan yksilöllisen tiedontarpeen mukaan. Lain esitöissä korostetaan, että hoitohenkilöstön on annettava lain edellyttämät tiedot potilaalle oma-aloitteisesti eikä ainoastaan tämän pyynnöstä.

Tietoon perustuvan suostumuksen periaatetta vastaavasti potilaslaissa korostetaan potilaalle annettavan informaation ymmärrettävyyttä. Selvitys on annettava "sitien, että potilas riittävästi ymmärtää sen sisällön" (5 §:n 2 mom.) Tämän vuoksi on vältettävä ammatillista kielenkäyttöä, jota potilas ei ymmärrä. Lain esitöissä todetaan, että selvitystä annettaessa on otettava huomioon potilaan henkilökohtaiset ominaisuudet, kuten ikä.

3.5.2

Alaikäisen suostumuksesta

Suostumuksen pätevyys edellyttää potilaan kykyä antaa suostumus. Jos alaikäinen ei kykene päättämään hoidostaan, häntä on potilaslain 7 §:n 2 momentin mukaan hoidettava yhteisymmärryksessä hänen huoltajansa tai muun laillisen edustajansa kanssa.

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (361/1983, lapsenhuoltolaki) 3 §:n mukaan lapsen huoltajia ovat hänen vanhempansa tai henkilöt, joille lapsen huolto on uskottu. Lapsen huoltajan on lain 4 §:n mukaan turvattava lapsen kehitys ja hyvinvointi sitien kuin lain 1 §:ssä säädetään. Tässä tarkoituksessa huoltajalla on oikeus päättää lapsen hoidosta, kasvatuksesta, asuinpaikasta sekä muista henkilökohtaisista asioista.

Potilaslaki korostaa alaikäisen oman tahdon merkitystä hoitoratkaisuja tehtäessä. Jos alaikäinen ikänsä ja kehitystasonsa perusteella kykenee päättämään hoidostaan, alaikäistä on potilaslain 7 §:n 1 momentin mukaan hoidettava yhteisymmärryksessä hänen kanssaan. Potilaslaissa ei ole asetettu ikärajoja alaikäisen itsemääräämisoikeudelle, oikeudelle itse päättää henkilökohtaiseen koskemattomuuteensa puuttumisesta. Ratkaisevaa on se,

kykeneekö alaikäinen ymmärtämään hoidon tai siitä kieltäytymisen merkityksen ja vaikutuksen terveydentilalleen. Tällöin tulee ottaa huomioon muun muassa hänen ikänsä, hänen yleinen kypsyneisyytensä sekä hoitotoimenpiteen luonne ja niihin mahdollisesti liittyvät riskitekijät. Alaikäisen kyky itse päättää hoidostaan jää lääkärin tai muun terveydenhuollon ammattihenkilön arvioitavaksi (HE 185/1991 vp).

3.5.3

Arviointi

Tapahtuma-aikana kantelijan lapsi on ollut 7-vuotias. Käsitykseni mukaan hänellä ei ole voinut olla vielä tuossa vaiheessa edellytyksiä ymmärtää hänelle suunniteltujen tutkimusten tarkoitusta sillä tavoin, että hän olisi voinut itsenäisesti päättää niihin annettavasta suostumuksesta. Näin ollen asiassa on tullut pyytää suostumus hänen huoltajaltaan eli kantelijalta.

Helsingin kaupungin sosiaali- ja terveystieteiden maahanmuuttajien terveystarkastuksia koskevan ohjeistuksen mukaan infektio- ja tartuntatauti- ja tuberkuloosin seulonta ja terveystarkastukset ovat osallistujille vapaaehtoisia. Tästä ainoana poikkeuksena on perusteltu tuberkuloosiepäily, jossa tartuntatautilaki mahdollistaa tuberkuloosin tahdonvastaisen tutkimuksen ja hoidon. Ohjeen kohdassa ”Hoitajan suorittama alkuhaastattelu ja -tarkastus” todetaan muun muassa, että seulontaan osallistuvalla pyydetään haastattelussa suostumus tehtäviin tutkimuksiin. Ohjeessa on linkki tutkittavalle annettavaan tiedotteeseen.

Edellä kerrottuun viitaten totean, että Helsingin kaupungin ohjeet edellyttävät, että infektio- ja tartuntatauti- ja tuberkuloosin seulontaan osallistuvalla pyydetään ennen tutkimuksia suostumus. Sen sijaan ohjeissa ei erikseen edellytetä, että osallistujaa tulee informoida tutkimusten sisällöstä ja perusteista ja että informaatio tulee antaa ymmärrettävällä tavalla. Tästä huolimatta jo potilaslaki korostaa potilaan tiedonsaantioikeutta ja suostumuksen tulee aina perustua riittävään tietoon.

Annetusta selvityksestä ei ilmene, miten sisäisiä ohjeita on käytännössä toteutettu. Sosiaali- ja terveystieteiden lausunnosta saa käsityksen, että näistä voitaisiin tinkiä silloin kun potilas tai tämän läheinen ei ymmärrä suomea tai ruotsia. Tähän viittaisi se, että kun lääkärin vastaanotto – jossa viraston mukaan olisi voitu antaa yksilöidympi selvitys tutkimuksista ja pyytää huoltajan suostumus – on kantelijan toimesta peruutettu, ei tätä selvitystä ole sisällytetty suunnitellun lääkäriajan jälkeen lähetettyyn terveydenhoitajan kirjeeseenkään. Otan jäljempänä kantaa potilaan äidinkielen huomioimiseen hoidossa. Totean kuitenkin yleisellä tasolla, että potilaan itsemääräämisoikeutta ei voi sivuuttaa sillä perusteella, että hän ei osaa viranomaisessa käytettäviä kieliä.

Mitä tulee sosiaali- ja terveystieteiden lausunnossa esitettyyn suostumuslomakkeen ja siihen liittyvän tiedotteen mahdollisesta lähettämisestä, totean, että siitä olisi tullut tehdä merkintä potilaan terveydenhuollon asiakirjoihin. Tällaista merkintää ei ole tehty eikä mikään viittaa siihen, että nämä olisi lähetetty kantelijalle. Totean kuitenkin, että kantelija olisi voinut olla yhteydessä kouluterveydenhuoltoon saatuaan terveydenhoitajalta kirjeen ja selvittää tätä kautta suunniteltujen tutkimusten perusteita ja sisältöä. Toisaalta tämä ei poista terveydenhuollon velvollisuutta antaa oma-aloitteisesti selvitys hoidosta ja huolehtia siitä, että tutkimuksille on potilaan tai tämän huoltajan suostumus.

Kaiken käytettävissä olevan selvityksen perusteella katson, että kantelija ei ole saanut hänen lapselleen suunnitelluista tutkimuksista riittävästi tietoa, jotta hän olisi voinut antaa suostumuksen. Katson myös, että tutkimukset olisivat edellyttäneet kantelijan suostumusta,

mitä ei ole pyydetty. Asiassa ei ole kunnioitettu potilaan itsemääräämisoikeutta eikä noudatettu potilaslain säännöksiä.

Saadun selvityksen perusteella minun ei ole mahdollista todeta, miten paljon kantelijan lapsen tapauksessa on ollut kyse yksittäisten terveydenhuollon ammattihenkilöiden omista käytännöistä tai menettelytavoista. Vaikka sosiaali- ja terveysviraston lausunnossa pahoitellaan sitä, että kantelija on kokenut tulleen loukatuksi ja että kouluterveydenhoitajan kirjeestä on aiheutunut kantelijalle mielipahaa, ei lausunnosta selvästi ilmene, että lausunnon antajan mielestä asiassa olisi toimittu virheellisesti. Potilasinformaation ja suostumuksen hankkimisen laiminlyöntiä on sen sijaan perusteltu lapsen vanhempien kieliongelmillä.

Selvityksen perusteella jää epäselväksi, miten Kontulan ala-asteen kouluterveydenhuollossa huolehditaan maahanmuuttajien infektioautien seulonnassa siitä, että ennen tutkimuksia potilas saa riittävän selvityksen tutkimuksista ja että potilaalta hankitaan tietoon perustuva suostumus. Pidän vähemmistövaltuutetun tavoin tarpeellisena, että sosiaali- ja terveysvirastossa kiinnitetään jatkossa huomiota terveydenhuollon ammattihenkilöiden koulutuksessa menettelytapoihin ja esimerkiksi ohjeistuksen kautta turvataan se, että potilaiden itsemääräämisoikeus tulee asianmukaisesti huomioiduksi kaikissa tapauksissa – myös niissä, joissa ilmenee kieliongelmia.

3.6

Potilaan äidinkielen huomioiminen hoidossa

Helsingin kaupungin sosiaali- ja terveysviraston lausunnossa vedotaan osaksi siihen, ettei informaatiota ole voitu antaa eikä erillistä suostumusta pyytää, koska vanhemmat eivät ole osanneet suomea tai ruotsia. Kantelijan puolelta on vastineessa todettu tältä osin, että kantelijan puoliso puhuu äidinkielenään suomea ja että kantelija on ollut kouluterveydenhuoltoon yhteydessä englannin kielellä, eikä tällöin ole ilmennyt ongelmia ymmärtämisessä. Lisäksi terveydenhoitajan kantelijalle lähettämät kirjeet 7.5.2012 ja 1.6.2012 ovat olleet suomen kielellä.

Viittaan edellä toteamaani siitä, että potilaan itsemääräämisoikeutta ei voi sivuuttaa sen vuoksi, että hän ei ymmärrä virastossa käytettäviä kieliä. Selvityksen perusteella en lisäksi pidä uskottavana, että tässä tapauksessa kieliongelmat olisivat olleet syynä siihen, ettei informaatiota ole annettu tai suostumusta pyydetty. Mahdollisten kieliongelmiä osalta totean kuitenkin seuraavaa.

Terveydenhuoltolain (1326/2010) 6 §:ssä säädetään terveydenhuoltopalvelujen kielestä. Sen mukaan yksikielisen kunnan ja sairaanhoitopiirin kuntayhtymän on järjestettävä terveydenhuollon palvelunsa kunnan tai kuntayhtymän kielellä. Kaksikielisen kunnan ja kaksikielisiä tai sekä suomen- että ruotsinkielisiä kuntia käsittävän kuntayhtymän on järjestettävä terveydenhuollon palvelunsa suomen ja ruotsin kielellä siten, että asiakas ja potilas saavat palvelut valitsemallaan kielellä. Potilaan ja asiakkaan oikeudesta käyttää suomen tai ruotsin kieltä, tulla kuulluksi ja saada toimituskirjansa suomen tai ruotsin kielellä sekä hänen oikeudestaan tulkkaukseen näitä kieliä viranomaisissa käytettäessä säädetään kielilain (423/2003) 10, 18 ja 20 §:ssä.

Potilaslain 3 §:n mukaan jokaisella Suomessa pysyvästi asuvalla henkilöllä on oikeus ilman syrjintää hänen terveydentilansa edellyttämään terveyden- ja sairaanhoitoon niiden voimavarojen rajoissa, jotka kulloinkin ovat terveydenhuollon käytettävissä (1 mom.). Potilaan äidinkieli, hänen yksilölliset tarpeensa ja kulttuurinsa on mahdollisuuksien mukaan otettava hänen hoidossaan ja kohtelussaan huomioon (2 mom.). Potilaslakia koskevissa perusteluissa (HE 185/1991 vp) todetaan tältä osin seuraavaa:

Pykälän 3 momentissa korostettaisiin potilaan äidinkielen, hänen yksilöllisten tarpeidensa ja kulttuurinsa huomioon ottamista. - - Hyvän hoitosuhteen luominen edellyttää myös potilaan äidinkielen huomioon ottamista. Tässä tarkoitetaan myös muita kieliä kuin suomea, ruotsia ja saamea, joskin nämä kielet ovat käytännössä tärkeimmät.

Potilaslain 5 §:ssä säädetään potilaan tiedonsaantioikeudesta. Terveystieteiden ammattihenkilöstön on annettava selvitys siten, että potilas riittävästi ymmärtää sen sisällön. Jos terveydenhuollon ammattihenkilö ei osaa potilaan käyttämää kieltä taikka potilas ei aisti- tai puhevian vuoksi voi tulla ymmärretyksi, on mahdollisuuksien mukaan huolehdittava tulkitsemisesta.

Potilaslain 3 §:n mukaan potilaalla on oikeus hyvään hoitoon ja kohteluun. Potilaan kohtelulla tarkoitetaan tapaa, jolla häneen suhtaudutaan hoitoa annettaessa tai muuten hoitoon liittyvissä tilanteissa. Vaikka kouluterveydenhuollolla ei olekaan lakiin perustuvaa ehdotonta velvollisuutta huolehtia tulkkauksen järjestämisestä, viitataan edellä kerrottuihin potilaslain säännöksiin, joissa korostetaan potilaalle annettavan informaation ymmärrettävyyttä ja sitä, että potilaan äidinkieli tulisi mahdollisuuksien mukaan ottaa huomioon hänen hoidossaan ja kohtelussaan.

Sosiaali- ja terveystieteiden lausunnossa todetaan, että kouluterveydenhuollossa olisi tarvittaessa käytetty tulkkia annettaessa selvitystä suunnitelluista tutkimuksista, jos lääkärin vastaanotto olisi toteutunut. Pidän tätä myönteisenä asiana.

4

TOIMENPITEET

Saatan edellä kohdassa 3.5.3 esittämäni käsityksen potilaan tiedonsaanti- ja itsemääräämisoikeudesta Helsingin kaupungin sosiaali- ja terveystieteiden tietoon. Tässä tarkoituksessa lähetän sille jäljennöksen tästä päätöksestäni.